

folyosók”; a meglőtt állat képe: „iszonyat ákombakomát írva a levegőre / a lövés szigonyától / földobta gyöngé tagjait az őz” (*Vadászok*). Egy búcsúztató versben ezt írja meghalt festőbarátja „besüppedt szembogaráról”: „Két nefelejcs-korongban / hogyan gyűlt össze ennyi / esendő tisztaság? / Miért nem láttam recéik alatt / a fagy hályogba dermedő vizét?” (*In memoriam V. H. I.*) Merész, irracionális mélységeket súroló, mégis a tudatalatti biztonság eszelős hitelességével ható képeket sorolhatnánk olyan ártalmatlan zsánernek látszó versből, amilyen a *Szülőház udvara, éjjel*. Utolsó két sora például így hangzik: „Pillám sásában melegíthetem / didergő szögeidet, ég.”

Elemző tanulmányt érdemelne Fodor verselése, vagy még inkább verszenéje, költészetének a többivel szorosan összetartozó akusztikus oldala. Minden méltatója megemlíti kivételes muzikalitását, Stravinskyról, Bartókról írott alapműveit. Mégis, ahogyan egy versbeli nyilatkozata alapján — lángolóan dús kolorizmusáról megfélekedve — néha szürkének minősítik kedély- és színvilágát, az egyhangúság, a hangzás monotonijának vádjá sem kerülte el. Ha igaz lenne, se győzne meg önmagában ez a kifogás, hiszen a visszafogottság, a redukció, a hangokkal való takarékoskodás a modern költészet és zene némely fő irányában tudatos szándék. Fodor megfontoltan lépett túl ifjúsága Puskintól, Nyekraszovtól tanult oroszos dallamosságán és ritmikáján, s ha Audennek, Larkinnak, Rózewicznek, a mai lengyel, bolgár, finn költőknek adósa valamivel, akkor az a prózától éppen egy árnyalattal elváló, díszítetlen, szabatos, alig stilizált, kevéssé poétizált és ritmizált versbeszéd. De szerkesztése árulkodó módon zenei fogantatású, tételekben, ritmusváltozatokban, motivikus párhuzamokban és ellentétekben gondolkodik; legszebb szakaszai mögött valami távoli dunnyogás, zsi bongás, zümmögés, az éjszaka zenéjének emléke támad föl, ami több és más, mint a hang- vagy hangulatfestés, vagy az ütemek, a verslábak megtanulható váltakozása. Akusztikus hiperérzékenységet hol a „dobajra csend” kettős ütemű ritmusa ingerli, hol a „csörrenő fűrészek”, a „panaszos fémcsikorgás” disszonanciája. Fülében a távol „duruzsol”, a hasított sötét „suhog”. Emberség, ráció, szemléleti-hangzati érzékletesség fonódik össze a *Reményfutam* verseiben, s ha valaki túlságosan hagyományosnak titulálná ezeket az értékeket, bizvást rávágthatjuk, hogy valójában pótolhatatlanok, mással nem helyettesíthetők, s ezért nemcsak a divattól: egy kissé magától az időtől is függetlenek, tőle is védene. (*Szépirodalmi.*)

CSÜRÖS MIKLÓS

Kovács István: Véset

A hajdani Kilencek egyik legtehetségesebb tagja volt és maradt is Kovács István. S megnyugodhatnak *ellenkező hitükben* azok az általa is emlegetett költők, akik őt nem költőnek, hanem tudós embernek, történésznek tartották, hiszen a mai negyvenévesek nemzedékének egyik legsúlyosabb költészetét *teremti ő*.

„A költészet... teremtéskíséret” — fogalmazta meg a legmesszebbre te-

kintő igényt és törekvést, s ma már az is bizonyos, hogy Kovács István *teremtő* költő, karakterisztikus, szuverén alkotó.

Sokan és sokszor leírták már (ő maga is többször emlegette, némelykor ironikusan is), mégis vissza kell utalni arra, hogy Kovács István „teremtési”-ben kivételes fontossága van azoknak a kultúraspektrumoknak, melyekben él, melyekből szelleme táplálkozik. A *történelem* kötelező fegyelme, tényismerete (és ténytisztelete), a jelenségeket történetiségükben is látni tudó képessége megövtá, megövtá őt mindenféle kalandtól, szélsőségességtől, ugyanakkor a történelem *ismerete* adja meg számára a biztonságot (a magabiztosságot) a költői műalkotás teremtéséhez. S ha mindehhez még hozzávesszük a kelet-európai (elsősorban a lengyel) kultúrában való otthonosságát, föltáruel előttünk Kovács István költészetének legfontosabb (és nem éppen szokványos) háttere. Ő ugyanis nemcsak emlegeti, de tudatosan éli is a kelet-európaiságot, s ezzel a magyarság és európaiság nemegyszer kényes egyensúlyát is a saját mindennapjaiban érzékeli.

Első verseskötete (a *Havon forgó ég*) 1973-ban, a második (*Ördöglakat* címmel) 1982-ben jelent meg. Azok a „teremtéskísérlet”-jegyek, melyekről az imént szölvünk, úgyis, akkor is fölfedezhetők lettek volna (különösen az első kötetében), ha a gyanútlan olvasónak fogalma se lett volna a szerző kiléte föllől. Számos utalás, ajánlás és mottó árulkodott a költő rendkívül erős történelmi ihletettségről, néha már-már gátolva is ezzel a költői kibontakozást. S az is alighanem természetes az ő esetében (hiszen ennek is mintegy *történelmi* funkciója van), hogy e mostani köteté végül is szorosan kötődik-kapcsolódik az elsőhöz: motívumok jelennek meg és bomlanak ki *újra*.

Nézzük ezek közül talán a legjellemzőbbet: a Kolozsvári Krisztus szimbolikáját. A Szervátiusz Tibor műtermében tett látogatások emlékei s a Krisztus-szobor nem hagyják nyugodni Kovács Istvánt: valami ott van e szoborban az emberi teljességből, talán éppen maga az emberi teljesség (legalábbis művészi értelemben); s a költő számára végtelen sok képzettársításra ad lehetőséget. Csak győzze méltó szóval s gondolattal! — Nos, Kovács István *győzi*, s mindkét (azonos című) versprözájában méltó súllyal is. Első kötetében az emberek védelmében föllázadt Krisztus az ő igaz magyarázata, a másodikban — a történelem nyugtalan örülete — „Kolozsvári Krisztus / a történelem élő és legyilkolt áldozataiból / teremtődött.”

S kicsoda költői erudícióval jeleníti meg eme végzetesen balsejtelmű Krisztus-szimbolikát. „Mint- / ha minden porcikája egy-egy megszenesedett em- / beri lélek volna: egymáshoz és egymásba égve, / torzulva, dermedve, inasodva, simulva, csava- / rodva, csontosulva, görnyedve, olvadva, csor- / dulva, görcsösülve, tapadva, horgadva, teke- / redve —: *lényegülve*...”

S itt el is érkeztünk Kovács István költészetének egyik igen lényeges jegyéhez: a ragyogóan pontos és rendkívül kifejező *képszerkesztés*hez. Nemcsak ennek a harmadik kötetének a sajátja ez persze, mégis külön is szólni kell e tiszta, sugárzó erejű versanyag szerveződéséről. Kovács István egyre inkább a kevésbé kötött formákhoz vonzódik, úgy látszik, végleg kiszorítva verséből a narrációt. Ezzel szemben teret enged (bár nem parttalan teret) a képek áradásának, méghozzá a legkevésbé ismerős vagy szokásos toposzok irányában. Kovács István költészetének — a legjobb magyar költői hagyományban gyökerező — eredetisége alighanem és legfőképpen a képalkotás eredetiségének az eredménye, következménye. Tegyük néhány próbát: „A telt ecset lassan imbolyog, szellemidéző nyi- / korgással mázol.” (*A közel és a távol*.) „A süppedék csa- / lánjait megizleli a szél: fortyog a zöld leves.” (*Az én terülj-terülj-*

asztalkám . . .) „Légrobbanásoktól repedezett / az őszi napfényvel / kikent ég-
bolt.” (*Kártyakirúltság.*) „Odébb szökőkút-parókat tupirozott / a szél, / És
törtfény-rizsporral szórta arcomat.” (*Párizs, ezerkilencszázhetvenegy.*) Fény-
képelességű (a látványt, a képet, a hangulatot a szó eszközével) újratereztés
ez. Korántsem véletlen, hogy Kovács István mitológiájában a fénykép oly fon-
tos szerephez jut. (Vö. például: *A pince fényképei és képeslapjai, Fényképek
a hegyeken túlról.*)

S a fénykép ténymegőrző ereje, képessége (ez is történelmi funkció!) még
élesebben s időben még tartósabban, azaz még messzebbre szólóan maradhat
meg a kemény anyagba vézés során: a vésetben. E kötet cím azért oly pontos
és kifejező, mert benne egyetlen szóban mutatja föl a költő saját költészeté-
nek karakterisztikus vonását, egyszersmind magának a költészetnek (a művé-
szetnek) az egyik szerepét, funkcióját általában is. Sőt, a kötetbe, a kötet lap-
jaira többször behozza a vésetet *mint látványt*, téveszthetlenné erősítve föl
az alap gondolatot. Egyben érzékeltetve a saját költészetén belüli módosulást is.

Mert hiszen egyszerre vált ez a líra tágasabbá, de egyben leszűkített vi-
lágúvá is: a költő vizsgáló lencséje *egyes* jelenségekre irányul, ám éppen ezen
keresztül jut el a hirtelen kitáguló valóságig, nemegyszer az egyetemes össze-
függések megsejtetéséig. Igen jól érzékelhető ez az összefüggés a kötetet záró
Összegzésben. „Köröttem az esős égbolt / fában korhadó erezete. / A haldok-
lás: vajúdó lélek. / A lét: bomló emlékezet.” Vagyis: egy hirtelen rögzített és
— egyelőre — minden mást kizáró *jelenségtől* a lét egyetemes megfogalmazási
kísérletébe lendül át a gondolat. Súlyos fölfedezések (vagy csak kérdések?)
ezek, és súlyos, tömör maga a teremtett versközeg is.

Dús és sűrű szövésű csaknem valamennyi Kovács István-vers, valami
belső, belülről ható feszültség hevíti a sorokat, abszolút biztos nyelvi formált-
sággal, pontossággal s gazdag gondolati tartalommal. Ezt a lírát már nem le-
het egykönnyen megnevezni, valahová besorolni: az élmény, a gondolat, a
nyelv, a vallomás és az érzelm kibogozhatatlanul fonódik itt össze, hogy a
változatos terjedelmű és szerkezetű verstestekben költészetté váljék. Akár ha
csak egyetlen sorban is, mint például a *Napkorszakban*: „Kelnek darázshadai
a napnak”, vagy a *Véset egy bábeli óvóhelyen* címűben: „Ha nem teremt, tö-
redelem a NYELV.” Magát a vers születését is figyelve kíséri nyomon, hiszen
éppen a versírást tartja a legnagyobb csodának, olyannak, ami *önmagává* te-
heti a költőt. (S talán — higgyük! — olvasóját is.)

A főntebb már említett leszűkítve-kiteljesítés költői folyamata (maga a
változás, melyen Kovács István lírája a jó tíz év alatt mégiscsak keresztül-
ment) ugyancsak egy felsorában érhető a leginkább tetten, mégpedig a *Fény-
képek a hegyeken túlról* című versében. „Arcvonásokra szakadt történelem”
— írja le itt a saját költészetére pillanatnyilag legtalálhatóbb (s természetesen a
legtömörebb) jellemzést. Valóban: e kötetben elmaradnak a Kovács István
korábbi verseire oly jellemző *közvetlen* történelmi utalások, tablók, leírások,
esetleg más epikai asszociációk. A történelmet a legújabb Kovács István-lírá-
ban már nem is maga „a történelem” hordozza; a történelem itt már a hét-
köznapis valóság *egyik* arcvonásává „mindennaposodik”. Itt már nem mint a
letűnt lét képeskönyve jelenik újra és újra, hanem mint *velünk élő*, minden-
napos valóság. Az egyik remek példázata ennek a kettős sugárzású versideál-
nak a *Szobor-triptichon Szervátiusz Tibor műtermében* első darabja, az *Élet-
bálványsor*, amelyben egy „Fénnyel faragott eperfaröng” válik a történelmi
(és a történelem előtti), de a *napjainkig hatoló* időket megidéző kaleidosz-
kóppá.

A Véset jó pár darabja (mint például a *Sírató*, a *Térelválasztás*, *Az én terület-terülj-asztalkám...* vagy a [Paradicsomi/kör —...]) kiemelkedő értékű, fontos vers. Kovács István közelkerült ahhoz, hogy kortárs- és korszak-reprezentáló nagy verseit is megírja. (*Szépirodalmi.*)

MONOSTORI IMRE

Németh László: Akasztófavirág; Aurél a Kékesre megy

A Magvető Kiadó kötete a korai Németh Lászlót, a pályakezdő elbeszélőt idézi meg, némiképp az életműkiadás korrekciójának, hiánypótlásának a szándékával is. Az *Akasztófavirág* ugyanis az író első regénye: az 1926-os révfülöpi nyár terméke, a magántanítvány kis szőlőskerti vityillójában, az első gyermeket váró házaspár családi idilljében az Athenaeum pályázatára készült, azonban teljes szövege csak most jelenik meg először. A szerzőt a közléstől annak idején Császár Elemér kedvezőtlen ítélete riaszthatta el, a *Negyven év* kései novelláskötetének összeállításakor pedig a rossz visszhangtól tartó aggodalom szűkíthette le a művet csupán három epizód publikálására. A másik írás, a siroki üdülés emlékműgéből építkező *Aurél a Kékesre megy* szintén az induló író alkotása, minthogy azonban szövegét a *Napkelet* 1928-as közléséből és az összes művek sorozatából egyaránt ismerjük, föltehetően a fiatal elbeszélő modorának sokoldalúságát bizonyítandó került be a válogatásba. A recenzensenben felötlük: nem lett volna-e sürgetőbb és fontosabb feladat a *Sorskérdések* kiadása e — mégiscsak az életmű második vonalába tartozó — kötet megjelentetésénél? Kétségtelen, hogy *A minőség forradalma*, a *Kisebbségben* és *Az értelmiség hivatása* tanulmányvonulata a fősodra Németh alkotói pályájának. Ez azonban nem teheti feleslegessé, hogy írói munkásságának más, homályban rekedt teljesítményeit meg ne ismerjük.

Az *Akasztófavirág* Németh László „prehistóriai” alkotása. Az *Emberi színjáték* nagy ugrása előtt született, amikor még az öntükrözés igénye és a tárgyiasító ösztön nem kapcsolódik egybe szemléletében, hanem líraiság és objektivitás, vers és elbeszélés külön vágányán halad. Ez a regény még nem az esszéműfaj, a kritika „törzsfájáról” szakadt le, egyelőre híján van a gondolkodói rugalmasság, a modern lélekrajz és a mitikus távlatosság később megcsodált erőnyeinek. Inkább a novellákkal tart rokonságot; ama hídfőt szélesíti ki, amelyet az író a *Horváthné meghal* pályadíjnyertes elbeszélésével elfoglalt: az ábrázolás „sötét foltját” tablóvá bővíti benne. Most fedezi föl a regény- és drámairását tápláló életanyagot a Mezőföld kisvilágában és emberfaunájában: például fia-Sándor alakjában az *Iszony* Takaró Sanyiját, Jancsi tiszteletesékben Boda Zoltán családját, az elcsapott jegyzőben, Berényiben pedig az *Utolsó kísérlet* Bögözijét. De a részletvalóság gazdagságából nem bontakozik ki „antropológiai” gondolkodás, a mű „matematikája” bennreked az élet „számтанában”. A látásmód újdonságának elmaradásáért kárpótól viszont a tárgy feldolgozásá-